

SOCJALIZACJA A ŻYWIENIE – ANALIZA SOCJOLOGICZNA

Poszukując związku między żywieniem a socjalizacją w perspektywie socjologicznej, można zaproponować różne poziomy analizy zagadnienia – począwszy od ogólnego ujęcia, czym jest socjalizacja, przez paradygmaty jej rozumienia. Można również odwołać się do wybranych koncepcji socjologicznych, by w konsekwencji wnioski oprzeć na pojęciach konstytuujących proces socjalizacji, takich jak na przykład kryzys okresu dojrzewania – konflikty rodzinne, które z niego wynikają, a problem żywienia.

Socjalizacja – znaczenie pojęcia a paradygmaty

Socjalizowanie to głównie to, co jednostka internalizuje, czyli uwewnętrznia z obowiązującego w danej grupie systemu norm i wartości wynikających z kultury (Szlendak, 2011). Sama zaś kultura, w najprostszym ujęciu, składa się z norm, zasad, wartości i symboli, które kształtują wyobrażenia człowieka na temat tego, co jest smaczne, pożywne, zdrowe i zakazane. W trakcie procesu socjalizacji człowiek nabywa algorytmy do dokonywanych wyborów, w tym również żywieniowych. Pierwsze definicje smaku powstają w domu rodzinnym, w grupie pierwotnej (Grier, Shiriki, 2008), a następnie w trakcie socjalizacji wtórnej, która trwa do końca życia człowieka. Grupa wtórna jest miejscem, w którym człowiek przyswaja sobie role społeczne wobec takich instytucji, jak: zakład pracy, małżeństwo, stowarzyszenia czy grupy hobbyistyczne. Socjalizowane dziecko uczy się języka, nabywa umiejętności artykułowania swoich potrzeb, formułując komunikaty na temat dynamiki wewnętrznego świata emocji i rozumu. Komunikowanie się dziecka, zarówno werbalne, jak i niewerbalne – pierwotnie nieintencjonalne, by w dalszej kolejności stało się intencjonalne – jest podstawą rozwoju jednostki. Zdolność do posługiwania się przedmiotami codziennego użytku – ludzkie ekstensje, trening higieniczny, jak również eksploracja otoczenia z użyciem przedmiotów, jest umiejętnością, dzięki której jednostka obcuje z innymi. Według Edwarda T. Halla:

Tym, co zmieniło się, rozwijało, a co jest cechą wyłącznie ludzką – tym, co rzeczywiście stanowi o tożsamości człowieka, jest faktycznie kultura, całościowe ramy komunikacyjne: słowa, działania, pozy, gesty, ton, barwa głosu, wyraz twarzy, sposób traktowania czasu, przestrzeni, przedmiotów materialnych, sposób, w jaki człowiek się bawi, pracu-

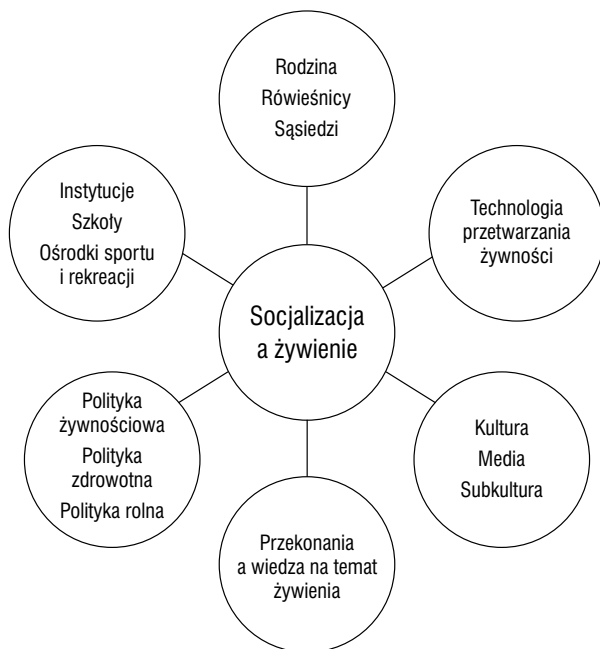
je, kocha, broni samego siebie. Wszystkie te rzeczy i jeszcze wiele innych tworzą pewne systemy komunikowania się dysponujące znaczeniami zrozumiałymi wyłącznie dla tych, którzy znają historyczny, społeczny, kulturowy kontekst zachowań (Hall, 2001).

Oswajanie rzeczywistości za pomocą przedmiotów codziennego użytku jest związane z opisanym w socjologii przez Michaela Tomasella (2002) procesem transmisji kulturowej u zwierząt. Według niego transmisja kulturowa odbywa się przez ekspozycję, wyróżnianie bodźca, odtwarzanie i uczenie się przez naśladownictwo. U ludzi ten proces przebiega odmiennie, nie ma wyłącznie charakteru behawioralnego, ale przede wszystkim poznawczy dzięki zdolności ludzi do myślenia abstrakcyjnego. Transmisja odbywa się przez umiejętności interakcyjne, wartości, normy i wzory zachowań, jak również zdolności do manipulowania przedmiotami. Wchodzenie w świat kultury przez sygnały, znaki i symbole staje się źródłem kształtowania osobowości i tożsamości człowieka, które stanowią niejako końcowy rezultat socjalizacji (wykres 1).

W zależności od kolejnych paradygmatów wiedzy, w których różnie jest rozumiana siła sprawstwa samej jednostki, jej podmiotowość w budowaniu tożsamości, istota przyjmowania sposobu żywienia jako elementu współkształtującego, kulturowy ideał osobowości człowieka – różnicowane są w zależności od miejsca zamieszkania, kręgu kulturowego i czasów, w jakich rozwija się człowiek, a wraz z nim jego smak, jako jeden z elementów konstytuujących wzory zachowań.

Sposób żywienia według Margaret Mead jest to kulturowo i społecznie znormalizowany zespół zachowań dotyczących odżywiania się człowieka. Obejmuje on wybór produktów spożywczych, sposób ich przygotowania do spożycia i rozkład na poszczególne posiłki, regularność, częstotliwość i porę spożywania, a także preferencje w zakresie stosowania przypraw, techniki obróbki kulinarnej (Gertig, Przysławski, 2006).

Socjalizacja jest pojęciem szeroko analizowanym ze względu na doniosłość jej rzeczywistego rozumienia. Przyjęcie znaczenia poznawczego socjalizacji daje odpowiedź na pytanie o istotę wpływu społecznego na jednostkę i jednostki na społeczeństwo. Jeszcze inaczej mówiąc, rozważa przewagę bierności i aktywności w procesie stawiania się podmiotem społecznym. W zależności od przyjętego paradygmatu rozważań różne jest rozumienie pojęcia socjalizacji: paradygmat normatywny, dominujący w Polsce jeszcze do lat 60. XX wieku, zakładał, że proces socjalizacji to głównie przewaga wpływu społeczeństwa nad bierną jednostką, gdzie nieustający wpływ społeczeństwa miał być źródłem budowanej świadomości. Paradygmat interpretatywny z kolei, populary-

Wykres 1

Wybrane czynniki warunkujące socjalizację i żywienie

Źródło: opracowanie własne

zowany przez współczesnych teoretyków socjologii, główną rolę w uspołecznianiu przypisuje samej jednostce, która jest aktywnym uczestnikiem procesu uspołecznienia. Rozumienie normatywne jest spójne z psychologiczną koncepcją behawiorystów, według których uczenie się dziecka jest oparte na systemie kar i nagród. Samo zachowanie można wytrenować, stosując mechanizmy wzmocnień pozytywnych i negatywnych, co całkowicie pozbawia jednostkę swoistej podmiotowości (Sikorska, 2009). Jeszcze bardziej radykalni byli behawiorysty – twierdzili, że jednostkę można tak uformować, jak zakładano przed rozpoczęciem procesu socjalizacji.

Wspomniany powyżej paradygmat interakcyjny oddaje zupełnie odmienny sens uspołecznienia – sens aktywizujący istotę podmiotowości jednostki, która wpływa na socjalizację jako proces interakcyjny, a nie jednokierunkowy trening umiejętności społecznych. O istocie wpływu jednostki na proces socjalizacji pisali Stanisław Ossowski (2000) i George Mead (1975), koncentrując się na spontanicznym naśladownictwie, identyfikacji z innymi, wychowywaniu, ale też na podejmowaniu osobistych decyzji samowychowawczych, dokonujących się dzięki interakcjom z innymi ludźmi, to znaczy w wyniku wzajem-

nych oddziaływań między jednostkami jako podmiotami życia społecznego (dziecko–matka, uczeń–nauczyciel, kolega–kolega). Warunkiem interakcji jest wzajemna komunikacja za pomocą języka i znaków (Turowski, 1993). Socjalizowanie z perspektywy wpływu społecznego, jako przyjmowanie ról, uczenie się wzorów zachowań, wartościowanie i ocenianie, było przedmiotem analiz w opracowaniu Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna *Społeczne tworzenie rzeczywistości* (1983). Autorzy przywołują różnice w dwóch paradygmatach socjologicznych zupełnie inaczej opisujących ten proces. Należy wspomnieć o rozumieniu roli społecznej w paradygmacie normatywnym – odgrywanej i odtwarzanej, a w paradygmacie interpretatywnym – już nie tylko odgrywanej, ale również granej na podstawie zsubiektywizowanych interpretacji (Hałas, Kornecki 2005).

W rozumieniu normatywnym normy i wartości są przekazywane jednostce, która przyjmuje je w sposób mniej lub bardziej refleksyjny, podczas gdy w ujęciu interpretatywnym socjalizacja jest nieustającym procesem interakcji opartym na negocjacjach znaczeń pomiędzy socjalizowanym a tymi, którzy towarzyszą jednostce w procesie stawania się świadomym podmiotem społecznym. Same normy i wartości nie są bezrefleksyjnie zinternalizowane, ale bezustannie redefiniowane w procesie adaptacji do otoczenia i stają się uewnętrzną częścią świadomości człowieka (Piotrowski, 1998).

Wybrane koncepcje dotyczące młodzieży w odniesieniu do teorii socjologicznej

Koncepcja antropologiczno-kulturowa Margaret Mead

Socjologia rozumiejąca i antropologia kulturowa rozumieją człowieka jako istotę działającą i starają się wyjaśnić ludzkie zachowania. Koncepcja antropologiczno-kulturowa podejmuje następujące zagadnienia: Jakie możliwości zostały zrealizowane w danej kulturze? oraz Jakie szanse zostały w niej wykorzystane? Odpowiedzi na te pytania zostają udzielone podczas analizy technik wychowania, socjalizacji, inkulturacji, akulturacji, enkulturacji, asymilacji, kształtowania osobowości i charakteru narodowego (Tillmann, 2005). W rozumieniu prezentowanej teorii w obrębie tej samej kultury należy uwzględnić wydarzenia historyczne, pod wpływem których może nastąpić radykalna zmiana w zachowaniach w ciągu jednego pokolenia. Najlepszym tego przykładem są okresy wojen, a także czas tuż po wojnie, czy transformacje ustrojowe wprowadzające nowe systemy polityczne. Antropologiczna teoria młodzieży ustala mechanizmy, dzięki którym człowiek osiąga dorosłość; momentem najważniejszym jest odnalezienie tożsamości, czyli przynależności i orientacji.

Margaret Mead (1987) wyróżnia kulturę postfiguratywną, w której dzieci uczą się od przodków, stąd swoista statyczność, która towarzyszy procesowi dojrzewania wyklucza w dużym stopniu problemy z tożsamością. Dojrzałość biologiczna idzie w parze z dojrzałością społeczną, co wpływa na poczucie zakorzenienia we wspólnocie i świadomość oczekiwań innych wobec dziecka. Kolejną odmianą jest kultura kofiguratywna, kiedy dorośli i dzieci uczą się od rów-nolatków, członkowie społeczeństwa kształtują swe zachowania według wzorca ustalonego przez współczesnych, pokolenia oddziela odmiennosc wzorów myślenia i zachowania. Problemy identyfikacyjne wynikają z rozwoju techniki, migracji, urbanizacji, zostaje w ten sposób przerwana ciągłość zasobów kultury i powstaje przepaść między pokoleniami. Socjalizacja ogranicza się do dwóch generacji. Enkulturation odbywa się w szkole, rodzinie i przez media, które są silnie obecne w życiu społecznym. Taka sytuacja sprzyja atomizacji społeczeństwa, które staje się coraz bardziej obce dla indywidualizujących się podmiotów społecznych. Jednostki alienują się w swoim świecie, czego rezultatem jest niepewność, nieuchronność zmian, ale również nowych możliwości, które pojawiają się w kulturze prefiguratywnej. W tej kulturze dorośli uczą się od swoich dzieci, czego przyczyną są szybkie zmiany procesów naukowo-technicznych. Następuje pęknięcie międzypokoleniowe (Mead, 1987), które jest zjawiskiem powszechnym i globalnym. Młodzież musi zmierzyć się w tej rzeczywistości z nierozwiązanymi problemami swoich rodziców, przez co rośnie dystans międzypokoleniowy, który jest wynikiem wyobcowania. Przedłużeniem tego procesu jest przepaść komunikacyjna, która staje się przyczyną poczucia braku pewności siebie zarówno w myśleniu, jak i w działaniu, wartością naczelną jest nastawienie na przyszłość, a młodzież mówi, że przyszłość jest teraz.

W odniesieniu do socjalizacji i żywienia w ujęciu koncepcji antropologicznej Mead należy podkreślić, że na poziomie kultury postfiguratywnej odzwierciedla się proces, który Bourdieu nazwał przejmowaniem kultury od swoich rodziców. Jednostka i jej habitus związany z pojęciem smaku, gustu, odmiennego dla różnych klas społecznych, zapewnia pozycję w określonej grupie społecznej, wykluczając z niej tych, którzy takiego gustu i smaku nie mają (Bourdieu, 1987). Nabywanie kultury w obrębie jednego pokolenia polega na normatywnym kalkowaniu sposobów żywienia swoich rodziców. Żywnienie jest okazją do wprowadzania dziecka w świat oczekiwań wynikających z konieczności nabywania kultury społeczeństwa, do którego człowiek przynależy. W przeważającej większości sposoby żywienia stanowią na tym etapie kształtowania kultury nieuświadomiony społecznie system kształtowania zachowań. Tradycje przekazuje się przez przygotowywanie potraw regionalnych przy okazji celebracji ważnych wydarzeń rodzinnych czy świąt, nie stanowi to jednak publicznego dyskursu nad sensem budowania prawidłowych wzorów

zachowań. Samo żywienie jest głównie przedmiotem zainteresowania nauk ścisłych. Rodzice wykorzystują sytuacje podawania posiłków do regulowania sposobu bycia w obecności innych osób, do kształtowania etykiety przy stole, co odwzorowują z pokolenia na pokolenie, czyniąc swoim własnym sposobem żywienia (Dyczewski, 2012). Produkty żywieniowe są głównie naturalne, zdrowe same w sobie, a technologia ich przetwarzania jest uproszczona, co wpływa na dobrą jakość żywności i zdrowie ogółu społeczeństwa.

W kulturze kofiguracywnej sposoby żywienia rodziców są modyfikowane przez młode pokolenie w wyniku włączania do kuchni tradycyjnej różnych elementów z kuchni innych narodowości (Gottwald, 2009). Następuje proces mieszania diety azjatyckiej z europejską czy śródziemnomorską w wyniku przenikania się różnych kultur. Jest to tylko jeden z elementów budowania dialogu opartego na żywieniu między rodzicami a dziećmi. Podstawą żywienia staje się uświadomiony proces regulowania stosunków międzyludzkich w trakcie spożywania posiłków, ich wspólnym przygotowywaniu i konsumpcji. Ów proces jest przedmiotem nieustających dyskusji publicznych nad wagą zdrowia i samego żywienia, nad zależnością między wyglądem a odżywianiem organizmu, nad wpływem żywienia na budowanie prawidłowych relacji między rodzicami a dzieckiem, dietą a zachowaniami agresywnymi wśród młodzieży. Przez żywienie kształtuje się wybory dokonywane przez własne dzieci, buduje i podtrzymuje się więzi, dzieli się role w relacjach rodzinnych, wyraża uczucia, spędza wolny czas na przygotowywaniu smacznych potraw, dostarcza się organizmowi niezbędnym minerałów i węglowodanów. Inaczej mówiąc, robi się wszystko to, co we wcześniejszym modelu wymienionym przez Mead, tylko w sposób znacznie bardziej refleksyjny i intencjonalny, oparty na rozbudowanej wiedzy na temat wartości odżywczych, pozytywnych i negatywnych skutków spożywania określonej grupy produktów, jak również wartości, jakie niesie z sobą wspólne konsumowanie w odniesieniu do zachowań w życiu dorosłym. Technologia produkcji polega na mieszanii procesu produkcji częściowo opartej na naturalnych i sztucznych preparatach, dających efekt zapachu wpływającego na asocjacje w czasie konsumpcji.

Możliwość radykalnej zmiany sposobu żywienia następuje dopiero w sytuacji, kiedy kultura ma charakter prefiguratywny, a procesy techniczno-naukowe zmieniają relacje między ludźmi. Żywienie budowane na nowoczesnych technologiach polega na dążeniu do minimalizacji wysiłku w celu osiągnięcia natychmiastowego produktu końcowego. Żywienie to energia traktowana jak paliwo niezbędne do życia – w taki właśnie sposób nazywane jest w obrazach reklamowych (Cheong, Kilhan, 2010), pokazywane w skompensowanych porcjach energetycznych gejerów doładowujących wyczerpany pracą organizm. Zglobalizowana przyszłość staje się miejscem, w którym człowiek ma dostęp do żywności produkowanej głównie na podstawie technologii wysokiego

przetwarzania, co wpływa na niemal całkowite pozbawienie naturalności spożywanego pokarmu. Już teraz – na początku XXI wieku – ludzie zaczynają szukać ucieczki w ekologiczne żywienie, co stanowi również o poszukiwaniu równowagi w ekosystemie między człowiekiem a przyrodą, która została naruszona przez zachwyt nad postępem technologii. Młodzież nierzadko przyjmuje sposoby żywienia różne od sposobów żywienia swoich rodziców, narasta dystans międzypokoleniowy.

Koncepcja funkcjonalna Samuela N. Eisenstadta (Ostolski, 2011)

Podstawą tej koncepcji jest teoria funkcjonalno-strukturalna Talcotta Parsonsa i Edwarda A. Shilsa (Parsons, 2009) analizująca fenomeny społeczne. Stosunki społeczne teoria ta traktuje jako samoregulujące się systemy wzajemnego wpływu odnoszących się do siebie działań (Turner, 1998). Każdy problem społeczny odnosi się do stanu systemu społecznego jako całości, wszelkie działania analizuje się ze względu na jego strukturalną rangę w systemie i funkcjonalny wkład w jego podtrzymywanie. W tym miejscu należy odwołać się do pojęcia samej roli społecznej, która jest istotnym elementem dookreślającym socjalizację zarówno pierwotną, jak i wtórną. Analiza socjologiczna opiera się na pojęciu roli społecznej i działaniu. Termin „rola społeczna” jest w socjologii połączony z pojęciem pozycji społecznej (Szacka, 2003). Człowiek w ciągu swojego życia przynależy do różnych zbiorowości. Tym samym zajmuje różne pozycje, z których wynikają role społeczne, a im przypisane prawa i obowiązki związane są z zajmowaną pozycją społeczną. Prawa i obowiązki są wypadkową dynamiki zachowań, które regulują stosunki wynikające z ról. Proces socjalizowania jest uczeniem wchodzenia w określone role społeczne pierwotnie przez ich wyobrażenia, naśladowanie, kiedy dziewczynki przejmują różne obowiązki matek, a chłopcy – ojców, w zależności od kultury (Suchismita, 2012). W dalszej kolejności socjalizowanie oznacza osobistą identyfikację opartą na pozycjach przypisanych i osiągniętych w procesie uspołeczniania, by po zakończonej edukacji wejść w rolę zawodową i wymodelować ją do poziomu własnych potrzeb i możliwości, o czym wspomniano już wcześniej. Z rolą społeczną utożsamiać się można w stopniu mniejszym bądź większym w zależności od tego, czy jej pozycja jest przypisana, czyli wyznaczona człowiekowi bez udziału jego woli, czy osiągnięta, a więc taka, na którą ma wpływ. Rola zawodowa zwłaszcza w społeczeństwach nowoczesnych jest typem roli wyznaczonej, czyli taki zawód człowiek wybiera, jakie ma zainteresowania. W społeczeństwach tradycyjnych istniała przewaga ról przypisanych, które były człowiekowi narzucane przez wolę rodziców. W konsekwencji ich realizacja nierzadko stanowiła dla aktora źródło życiowego cierpienia, a nie wzmocnień pozytywnych i poczucia satysfakcji. Przyjmowanie ról reguluje zakres podejmowanych zachowań

nakazanych, zakazanych oraz margines swobody. Dla społeczeństwa jest źródłem przewidywalności i wspólnych definicji sytuacji, gwarancją na weryfikowalność normy i patologii. Ojciec ma prawa wobec dziecka, ale nie ma prawa bić czy katować, to natomiast, czy będzie spędzać z nim wolny czas, i to, w jaki sposób będzie ten czas spędzać, jest marginesem swobody, która określi w dorosłym życiu kapitał społeczny dziecka.

Funkcjonalizm, który w tej koncepcji stanowi podstawę analizy, dąży do całościowego ujęcia społeczeństwa, badając wzajemne zależności między jego częściami i ich stosunek do całości. W założeniach koncepcji funkcjonalnej struktura społeczna jest postrzegana w sposób nieadekwatny do współczesnych krajów wysoko rozwiniętych, gdzie nie ma stabilnych systemów, które implikowałyby gwarancję równowagi społecznej. Jest to koncepcja, która pomija istotę ciągłej zmiany w życiu społecznym wynikającej z dynamiki procesów zachodzących pomiędzy zbiorowościami społecznymi tworzącymi współczesne demokratyczne przestrzenie społeczne. Ważnym założeniem tej koncepcji jest jednak młodość, rozumiana jako dyspozycja do ról, a także trafne spostrzeżenie różnic w przygotowaniu młodych ludzi w trakcie procesu socjalizacji do realizacji oczekiwań i wymagań związanych z wykonywaniem ról. W społeczeństwach nowoczesnych socjalizacja pierwotna nie przygotowuje do odgrywania ról, orientacji na wartości, potrzeby akceptacji i emocjonalnego bezpieczeństwa czy obrony przed przyszłością. Przyszłość jest nieprzewidywalna, a przyszłe role matki, ojca bądź pracownika nie są przez młodych ludzi odwzorowywane bezrefleksyjnie, tylko są świadomie modyfikowane w celu dostosowania ich do swoich potrzeb i czasów, w jakich są one odgrywane. Grupa rówieśników, jako zbiór osób podobnie myślących i wyrażających podobne opinie i sądy o świecie, zastępuje rodzinę w zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych (Turner, 2009). W grupie rówieśniczej młodzi ludzie próbują rozstrzygać konflikt między dzieciństwem a dorosłością. Grupy są miejscem dookreślania swojej tożsamości, zapewniają ciągłość systemu społecznego i integrację osobowości. Grupy rówieśnicze są rodzajem mechanizmu wyrównującego różnice między socjalizacją pierwotną na poziomie rodziny a socjalizacją wtórną, przygotowującą do samodzielnego życia. W relacji między socjalizacją wtórną a wpływem grupy rówieśniczej należy podkreślić doniosłość identyfikacji płciowej w okresie dorastania, wybieranych identyfikatorów tożsamości, wzoru fizycznego członka grupy, jako elementów konstytuujących przynależność grupową, a pociągających za sobą również wybory sposobu żywienia. Najlepszym tego przykładem jest *junk food*, wegetarianizm, weganizm i wiele różnych innych odmian pierwszych prób weryfikacji lub całkowitego zanegowania wyborów żywieniowych proponowanych w rodzinie (Block, Grier, 2011). Młodzież w XXI wieku częściej niż w latach minionych za miejsca spotkań wybiera bary szybkiej obsługi, kafejki czy pasażę galerii

handlowych. To miejsca, które nie były dostępne młodzieży w społeczeństwie do lat 90. minionego wieku w Polsce, ale to też ważna zmiana kulturowa przejścia do masowej konsumpcji podczas spotkań towarzyskich młodzieży. Tendencje do tworzenia takich wspólnot emocjonalnych Michel Maffesoli nazwał trybalizmem, a owe wspólnoty – nowymi plemionami (Burszta, 1998). Michel Maffesoli twierdzi, „że mechaniczno-celowościowa struktura powiązań jednostek z całościami społecznymi, typowa dla nowoczesnych państw, uległa współcześnie daleko posuniętej erozji (...)” (2008: 169). Oznacza to, że człowiek współczesny nie kieruje się precyzyjnie obranym planem, by osiągnąć wytyczony cel, ale wobec braku tożsamości poszukuje emocjonalnej identyfikacji z innymi, aby nawiązać z nimi rodzaj organicznej więzi (Maffesoli, 2008). Trybalizm – alternatywne współnictwo wartości zogniskowanych wobec jakiegoś ideału – to tworzenie wspólnot empatycznych, w których ramach realizuje się pomysł na życie, aby uciec od polikulturowości. Młodzież szuka nowych autorytetów, wzorów do naśladowania. Autorytetami w „odczarowanym świecie” Maxa Webera (Sztompka, 2003) stają się nowi idole, kreowani przez świat mediów. Środki masowego przekazu stają się źródłem wszelkiej wiedzy, z nich młodzież czerpie wzory do naśladowania. Media są wygodnym źródłem wiedzy i informacji dla młodych, ponieważ niczego nie narzucają, nie stosują kar, nie przywołują do porządku, są różne od szkoły i rodziców. „Autorytety są anonimowe” (Fromm, 2000), tak samo jak społeczeństwo składające się z sumy wyindywidualizowanych jednostek.

Fenomenologiczna analiza młodzieży Helmuta Schelskiego (Turner, 2005)

Jest to koncepcja, w myśl której podstawą nazywania społeczeństwa jest badanie empiryczne otaczającej rzeczywistości, a jedynym realnym źródłem wiedzy o nim są uzyskiwane wyniki z badania poszczególnych zjawisk życia społecznego. Młodość jest w tej teorii postrzegana jako forma zachowań, o której współdecydują czynniki społeczne, struktura społeczna, bieżąca sytuacja ekonomiczno-polityczna. Wszelkie zmiany społeczne są źródłem dezorganizacji społecznej, w której wyniku młodzież ma większą trudność w podejmowaniu dojrzałych ról społecznych, stąd przesuwanie wieku wchodzenia w związki małżeńskie, zakładania rodziny, podejmowania ról rodzicielskich, pozostawanie w domu swoich rodziców z powodu braku poczucia pewności siebie, zdolności do pełnej samodzielności, samorealizacji i niezależności ekonomicznej. Pokolenie może się albo dostosowywać bezkrytycznie, albo ma w sobie pierwiastek buntu i przeciwstawia się zastanemu porządkowi społecznemu, kwestując jego wartość, czego przykładem mogą być młodzi ludzie rezygnujący z masowej konsumpcji produktów ogólnodostępnych na rynku. Poszukują oni drogi samorozwoju, wybierając jako główne źródło pożywienia produkty

ekologiczne, albo ucieczkę w radykalne formy i styl życia oparty na breatharianizmie. Polega on na stopniowym zaprzestawianiu żywienia pokarmami, przechodząc do odżywiania organizmu głównie wodą. Do równie radykalnych form odżywiania należy witarianizm, który opiera się na diecie człowieka pierwotnego. Zyskuje on popularność wśród tych osób, które za główną przyczynę chorób współczesnego człowieka uznają sposoby obróbki termicznej. *Homo sapiens* żywił się przede wszystkim surowymi owocami, warzywami, korzonkami, kiełkami i orzechami.

Powyższe przykłady są swoistym rodzajem kontestacji wobec zastanych form tradycyjnego żywienia. Wybory dokonywane przez młode osoby są różne od decyzji żywieniowych ich rodziców. Sam proces żywienia może być rozumiany przez młode pokolenie jako źródło kształtowania siły charakteru człowieka, jego wewnętrznej dyscypliny i harmonii z otoczeniem (Schafft, 2009). Dokonywane wybory pomiędzy tym, co zdrowe i mniej smaczne, a tym, co smaczne, ale niezdrowe, dowodzi nieustającemu poszukiwaniu przyczyn chorób cywilizacyjnych wynikających ze stylu życia nowoczesnego człowieka (Owen, Metcalfe, 2010). Sposoby przetwarzania pożywienia, technologia produkcji, ilość środków konserwujących używanych do produkcji i stosunek do żywności genetycznie modyfikowanej – wszystko to stało się obecnie przedmiotem badań empirycznych (Babicz-Zielińska, Zabrocki, 2007).

Socjalizacja a żywienie – wybrane przykłady badań

Przyjęty w danej kulturze system norm i wartości ma istotny wpływ na zachowania zdrowotne członków społeczności, a istotną rolę w przekazie treści kulturowych odgrywa tradycja. Głównie z tradycji wywodzą się wzory zachowań zdrowotnych. Analiza socjologiczna dowodzi, że są one warunkowane przez kulturowe normy dotyczące jadłospisu, sposobu przyrządzania potraw i ich spożywania, jak również pojęcia apetytu, głodu i sytości (Uramowska-Żyto, 1995). Przykładem wpływu kultury grupy na zdrowie i dobrostan są amisy ze wspólnoty Old Order, mormoni, członkowie Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego czy mieszkańcy Okinawy. Grupy te łączą takie cechy społeczne, jak cenieńie zdrowia, dbanie o zdrowie, postrzeganie zdrowia jako całości ciała, umysłu i stylu życia. Istnieje wręcz presja grupy, by prowadzić zdrowy tryb życia i zapobiegać chorobom. Osoba chora uzyskuje wsparcie i akceptację grupy, a zmiana społeczna jest monitorowana i kontrolowana (Bruhn, 2011). Cechy społeczne, które wyróżniają społeczność i grupy o niskim ryzyku zachorowań, wysokim poziomie oczekiwanej długości życia i wyjątkowej długowieczności, to między innymi:

- egalitarna struktura społeczna;
- zdrowie postrzegane jako ceniona wartość i traktowane holistycznie;

- silna wiara;
- wzajemne wsparcie społeczne;
- swoisty przewidywalny styl życia i zwyczaje;
- stabilizacja i odpowiedzialność w rodzinie;
- wspólne wartości moralne i etyczne;
- jasne i czytelne granice w relacjach interpersonalnych.

Niektóre spośród wymienionych cech pozostają w istotnym związku z kształtowaniem nawyków żywieniowych w okresie socjalizacji.

Na temat socjalizowania i żywienia traktują teksty pogładowe odnoszące się do problemów z otyłością u dzieci, w których autorzy podkreślają, że otyłość rodziców zwiększa prawdopodobieństwo otyłości u dzieci (Moen, Braet, Soetens, 2007). Rodzice są odpowiedzialni za zaspokajanie potrzeb żywieniowych dziecka, mają wpływ na podaż energii, zawartości kalorycznej posiłków i atmosferę, w jakiej są one spożywane (Fisher, Birch, 1995). Częstotliwość spożywania posiłków, czas ich trwania, jak również zachowania przy stole są socjalizowaniem przez żywienie.

Komunikacja w trakcie spożywania posiłków, informacje i wiedza na temat potraw czy podejmowane techniki perswazji służą budowaniu postaw wobec odżywiania. Żywienie wplecione w codzienny obyczaj społeczny jest charakterystyczne dla kultury francuskiej, w której wiedza i umiejętności kulinarne są wysoko cenione i powszechne (Zadworna-Cieślak, Ogińska-Bulik, 2011). Głównym przedmiotem rozmów przy stole jest dla Francuzów właśnie jedzenie. Kultury narodowe i plemienne tworzą związane z jedzeniem rytuały i mity, a także wiele przekonań mających odzwierciedlenie na przykład w jedzeniu koszernym czy poście katolickim. Postawy wobec zdrowego żywienia kształtują się pod wpływem ekspozycji na wartości odżywczych potraw i ich składników. Postawy wobec żywienia rodziców znajdują przedłużenie w hierarchii wartości i przekonań na temat żywienia dzieci. W zależności od kontekstu kulturowego, jak również od osobistych doświadczeń, rodzice przyjmują odmienne sposoby perswazji wpływających na zachowania żywieniowe swoich dzieci. Z badań nad treścią i formą dialogów podejmowanych przez rodziców, prowadzonych w dwóch kulturach – amerykańskiej i włoskiej – wynika, że Włosi ekspozują w trakcie konsumpcji wartości hedonistyczne, a Amerykanie autoteliczne. Amerykanie w pierwszej kolejności przekonują do wartości odżywczych poszczególnych składników posiłku, Włosi zaś odnoszą się do zmysłów węchu, zapachu i smaku, budując perspektywę przyjemności płynącej z konsumpcji (Ochs, 1996). Rodzice w zależności od kontekstu kulturowego dają dzieciom przyzwolenie na prowadzenie rozmów w trakcie posiłku, dyscyplinują ich zachowania zarówno tu i teraz, jak i w odniesieniu do nabywania manier przy stole w miejscach publicznych (Sterponi, 2003). Kontekst kulturowy wyznacza oczekiwania wobec ról, jakie przy stole przysłu-

gują uczestnikom posiłku. Podział ról określa, kto może pierwszy rozpocząć konsumpcję, kto może zabierać głos w trakcie posiłku, kto zjada najbardziej wartościową część posiłku (Birch, 2006; Rhee, Lumeng, 2006).

Z badań nad otyłością u dzieci i młodzieży wynika, że w rodzinach, w których dzieci mają autonomię w dokonywanych wyborach żywieniowych, a wychowanie polega na budowaniu więzi opartych na autorytetach, posiłki częściej są spożywane o regularnych porach, a składnikiem codziennej diety są owoce i warzywa. W rodzinach o stylu wychowawczym autorytarnym potrzeby dzieci są natomiast sprowadzane do decyzji rodzicielskich, a spożywane posiłki są uboższe w warzywa i owoce, co zwiększa kilkakrotnie prawdopodobieństwo otyłości (Patrick, 2005; Huges, Power, 2005; Moore, 2012). Widać na tym poziomie związek kształtowania wrażliwości własnej i przyjmowania opinii na temat swojego wnętrza niejako od rodziców. Wpływa to na kształtowanie typu osobowości samosterownej albo typu osobowości konformistycznej (Szacka, 2003). Typ konformistyczny cechuje przestrzeganie nakazów zewnętrznego autorytetu z pominięciem wewnętrznej motywacji emocjonalnej, powodując w konsekwencji rozszczepienie od własnych rzeczywistych potrzeb. Potrzeby własne zostają wyparte potrzebami konstruowanymi przez znaczących innych, którzy w sposób rygorystyczny egzekwują posłuszeństwo wobec swoich nakazów. Typ samosterowny, w którym istnieje tolerancja na określanie własnych granic psychicznych i społecznych dziecka, uwiarygodnia jego poczucie własnej wartości. Daje przestrzeń do wyrażania własnego zdania na temat tego, ile potrzebuje zjeść, żeby mieć uczucie sytości. Rodzi to zaufanie między dzieckiem a osobami, które zwracają uwagę na jego preferencje jako osoby karmionej, troszcząc się w ten sposób o jego żywienie, w przeciwieństwie do respektowania wyłącznie rygorystycznych schematów żywieniowych w oderwaniu od indywidualnych potrzeb i możliwości metabolicznych dziecka. W konsekwencji formułuje niezdrowe napięcie między dawcą a biorcą procesu żywienia (Brown, Ogden, 2004). Z punktu widzenia psychologicznego autonomia i spontaniczność w relacjach w byciu z dzieckiem daje zawsze większy poziom samoświadomości dziecka: jem tyle, ile potrzebuję. Ten mechanizm określa sam temperament, którego dynamikę regulują zachowania i informacje zwrotne osób opiekujących się bezpośrednio dzieckiem, podczas gdy sytuacja karmienia dzieci – które powinny tę czynność wykonywać samodzielnie, a są wyręczane na przykład z powodu tego, że chcemy uniknąć zanieczyszczenia resztkami pokarmu miejsca spożywania posiłku – zdecydowanie bardziej powoduje ustalanie zewnętrznych granic: jem tyle, ile mi dadzą, ile muszę zjeść, żeby zadowolić moich bliskich.

W procesie transmisji zachowań związanych ze zdrowiem istotną rolę odgrywają czynniki rodzinne, takie jak: zachowania zdrowotne i antyzdrowotne rodziców, wartościowanie przez nich zdrowia, właściwości indywidualne,

w tym poczucie koherencji, wartościowanie zdrowia – instrumentalne bądź autoteliczne – oraz postrzeganie postaw obojga rodziców wobec zdrowia. Antyzdrowotne zachowania żywieniowe dzieci i młodzieży są nierzadko przedłużeniem niezdrowych nawyków żywieniowych rodziców. Przykładem takich nawyków są nieregularne pory spożywania posiłków, brak warzyw i owoców w codziennej diecie, jak również brak czasu na wspólny posiłek, które stały się normą w rodzinach XXI wieku (Sztumski, 2012). Normą stają się również posiłki spożywane poza domem, w dużych centrach handlowych przy okazji rodzinnych zakupów czy wspólnych spotkań ze znajomymi (Sztompka, Bogunia-Borowska, 2008). Strategie kształtowania zdrowych nawyków żywieniowych są warunkowane wieloma przenikającymi się wzajemnie płaszczyznami współtworzącymi przestrzeń życia społecznego. Spośród licznych, podawanych w literaturze poglądowej czynników wpływających na tworzenie tej przestrzeni można wymienić czynnik wiedzy na temat żywienia rodziców, a w szczególności matek. Według doniesień z badań to one w dużej mierze wpływają na zachowania żywieniowe dzieci, zarówno te pozytywne, jak i negatywne (Zadworna-Cieślak, Ogińska-Bulik, 2011). W kulturze europejskiej to głównie matki przekazują informacje na temat wartości odżywczych potraw, jak również pokazują relacje pomiędzy odżywianiem a zdrowiem. Do tego matki wyrażające krytyczną opinię na temat wyglądu, zwłaszcza córek, już od najwcześniejszych lat warunkują obfitość spożywanego posiłku dzieci. Ta interakcja w odniesieniu do żywienia między dziećmi a matkami ma związek z procesem identyfikacji tożsamości warunkowanej również wyglądem ciała u dorastających nastolatków.

W tradycyjnym podziale ról w rodzinie matka odgrywa w procesie socjalizacji rolę opiekunki, wychowawczyni, i wyzwala tendencje filiacyjne, ojciec poszerza doświadczenia dziecka, jego postawy mają wpływ na poziom ambicji i stosunek do obowiązków. Ten podział we współczesnym procesie wychowywania jest zróżnicowany ze względu na wspólną aktywność zawodową współmałżonków. Rola ojca jest równie doniosła w procesie kształtowania nawyków żywieniowych jak i matki, stając się wyrazem funkcji instrumentalnych w nabywanych schematach żywieniowych. Obecność ojca w procesie kształtowania wyobrażeń związanych z żywieniem odnosi się do rozumienia roli zaangażowanej do wykonywania obowiązków w rodzinie (Kaleta, 2011; Sikorska, 2009).

Fundacja Bank Ochrony Środowiska jest inicjatorem kampanii społecznej, która ma na celu uświadomić odbiorcom rolę rodziców w kształtowaniu nawyków żywieniowych. Tytuł kampanii „Jakie matki, takie dziatki” artykułuje istotę powielania nieprawidłowych wzorców żywieniowych, kontynuowanych przez dzieci otyłych rodziców (www.aktywniepozdrawie.pl; dostęp: 10.03.2013).

Współczesne statystyki zdrowia odnotowują alarmujący wzrost liczby dzieci i młodzieży dotkniętych otyłością oraz innymi chorobami zależnymi od złej diety. **Ponad 18,6% chłopców i 14,5% dziewcząt boryka się z nadwagą.** Co gorsza, w ciągu ostatnich 20 lat liczba dzieci dotkniętych otyłością w naszym kraju wzrosła aż trzykrotnie! (www.aktywniepozdrawie.pl; dostęp: 10.03.2013).

Oprócz rodziców równie ważną rolę w procesie socjalizacji odgrywa szkoła. Szkoła jest poza rodziną środowiskiem wychowawczym, w którym można już od najwcześniejszych lat korygować nieprawidłowe nawyki żywieniowe wyniesione z domu rodzinnego (Nelson, 2011; Punch, 2010). Jednym z najbardziej niepokojących nawyków żywieniowych wśród polskiej młodzieży, jak się okazuje, jest brak pierwszego posiłku – śniadania zjedzonego w domu, jak również dużej częstości w korzystaniu z żywności typu fast food w sklepikach szkolnych (Batyk, 2012). Od 2005 roku systematycznie przybywa w Polsce szkół, które stają się realnymi beneficjentami projektów finansowanych ze środków unijnych związanych z profilaktyką zdrowego żywienia, skierowanych do dzieci i ich rodziców (www.sggw.pl; dostęp: 10.03.2013). Oprócz projektów zewnętrznych szkoły inicjują swoje własne projekty profilaktyczne skoncentrowane na zdrowym odżywianiu, a także na poszukiwaniu przyczyn nieprawidłowego stylu odżywiania. Najczęściej stosowaną metodą dydaktyczną są pogadanki na temat zdrowia i żywienia, kulinarne warsztaty praktyczne dla uczniów lub pogadanki dla rodziców. Szkoły są również zaangażowane w proces zwiększania spożycia warzyw i owoców na terenie szkoły, który polega na zmianie asortymentu w jadłospisie stołówki lub w sklepikach szkolnych, które oferują słodkie i słone przekąski, dania typu fast food, napoje gazowane i lody. Sklepiki szkolne są dla grupy badaczy ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie przedmiotem analiz. Od kilku lat badania na temat partycypacji szkół w programach dotyczących żywienia, w skali zarówno lokalnej, jak i ogólnopolskiej, realizuje Koło Naukowe Żywności i Żywienia SGGW w Warszawie (www.sggw.pl; dostęp: 10.03.2013). Wyniki badań realizowanych przez Koło Naukowe potwierdzają, że w 2011 roku na 168 przebadanych szkół w Warszawie 164 bierze udział w programach profilaktycznych. W trakcie badań stwierdzono ponadto, że instytucje pomocowe, takie jak Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, zajmują się dożywianiem dzieci, które pochodzą z rodzin zagrożonych patologią środowiska rodzinnego w szkole (Sztumski, 2012).

Kryzys wieku dojrzewania – socjalizacja w nawiązaniu do osobowości. Żywnienie a zaburzenia w odżywianiu

Przez żywienie ludzie już od urodzenia osiągają różne cele: w całym infantyliźmie płaczu o kolejną rację pożywienia noworodek (a potem niemowlak) uczy się od osoby karmiącej odraczania potrzeb w czasie, bywa nim nagradzany za dobre zachowanie, karmiony regularnie – czuje się szczęśliwy i bezpieczny, spożywając swoje pierwsze posiłki, pozostaje w kontakcie z matką i innymi, skupia na sobie uwagę otoczenia. Karmienie małych dzieci jest sztuką trudną dla wielu matek, interakcje związane z karmieniem, namawianie do jedzenia czy też jego odmowa mają szczególny charakter dla kształtowania się osobowości dziecka i wzajemnych relacji w rodzinie. Wzory zachowań związanych z jedzeniem są przekazywane międzypokoleniowo. W konsekwencji jedzenie w niektórych rodzinach jest źródłem napięć, a w innych źródłem przyjemności. W niektórych domach przy stole dyscyplinuje się dzieci w trakcie spożywania posiłku, dbając o czystość i porządek już od najwcześniejszych etapów rozwoju, w innych natomiast daje się dzieciom znaczną swobodę w spożywaniu pokarmu. Rodzice czekają na naturalny etap zaniechania przez dziecko brudzenia się czy rzucania jedzeniem. Dzieci, które same jedzą, a także dzieci, które są karmione, mimo że same potrafią trzymać sztućce, inaczej kształtują wyobrażenia o momencie zaprzestania sytuacji karmienia. Różnice w podejściu do żywienia dziecka wynikają z osobistych doświadczeniach matek, ojców bądź babć. Wpływają niejednokrotnie na konflikty pokoleniowe manifestowane w obecności dzieci. Konflikty w rodzinie na każdym tle wprawiają dzieci w zakłopotanie. Wymagają od starszych dzieci opowiedzenia się po którejś ze stron, co w rezultacie skutkuje eskalacją nieudomówień i problemami na podłożu psychicznym, podczas gdy najmłodsze dzieci stają się ofiarą eksperymentów żywieniowych różnych osób wchodzących w najbliższy krąg społeczny dziecka. Wszystkie z wymienionych sytuacji powodują swoiste reperkusje, ale też w niektórych rodzinach są nieuniknione. Zwłaszcza że w procesie socjalizacji czują się odpowiedzialni wszyscy ci, którzy wchodzą w bezpośrednie relacje interpersonalne z dzieckiem. Różnice w tych doświadczeniach polegają na tym, że w zależności od typu rodziny może się to kończyć bardziej lub mniej boleśnie dla samego dziecka, które staje się na przykład biernym biorcą podwójnych porcji obiadu – taka domowa konfrontacja sposobów żywienia niemowląt czy małych dzieci. Różnice na temat korzystania z pożywienia wysoko przetworzonego i naturalnie przygotowanego to dyskurs charakterystyczny dla czasów współczesnych, ponieważ obecnie są różne możliwości zaspokajania potrzeb dzieci w zależności od budżetu, czasu rodziców i ich aktywności zawodowej. Przekonania na temat tego, co jest zdrowe, a tego, co niezdrowe, i różnice w poglądach na ten temat są początkiem lawiny różnych opinii mię-

dzy pokoleniami. Dzieci zazwyczaj są aktorami drugoplanowymi całego wydarzenia, biorcami zmienianych poglądów, obserwatorami dynamicznych wydarzeń i słuchaczami wielogodzinnych rozmów. W wielu rodzinach te problemy kończą się bez uszczerbku dla zdrowia dziecka, stanowiąc ważne doświadczenie dla wszystkich uczestników rozmów i procesu karmienia. Negatywne skutki są widoczne wówczas, kiedy dziecko ma genetyczne skłonności do otyłości.

Uspołecznianie jest procesem, który w swojej genezie przypomina wchodzenie na kolejne szczeble drabiny rozwojowej, co wymaga od dziecka, jak również od jego otoczenia, gotowości do rozstrzygnięcia zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego konfliktu. Na marginesie należy zaznaczyć, że o rudymენტarności w procesie rozwojowym pisał Jean Piaget (Kuczyński, 1991). W jego przekonaniu każde stadium rozwojowe stanowi odrębną strukturę poznawczą, rozwój człowieka jest ciągły i stadialny, a czas trwania poszczególnych etapów rozwoju jest różny w zależności od indywidualnych dyspozycji. Rozwój jest stymulowany dwoma mechanizmami: akomodacji i asymilacji. Asymilacja polega na dostosowywaniu elementów zewnętrznych do struktur poznawczych, a akomodacja – na dostosowywaniu wewnętrznych schematów poznawczych do oczekiwań zewnętrznych. Proces dostosowania wymaga sprzężenia zwrotnego: ludzi dorosłych dających przyzwolenie na osiągnięcie kolejnego etapu dojrzałości, i budowania całości struktur poznawczych, zmiany postaw w postrzeganiu małego dziecka, starszego dziecka, człowieka w okresie dojrzewania i młodości. Nieumiejętność, nieadekwatność w rozumieniu trudności, zwłaszcza przez otoczenie, powoduje intensyfikację kryzysu. Sposoby rozwiązywania kryzysów w okresie socjalizacji zależą od wielu czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Przede wszystkim od habitusu rodziców (Bourdieu, 1987), ich miejsca w strukturze społecznej, a także od sposobów socjalizowania dzieci. W dzisiejszych czasach następuje wzrost dziedziczenia pozycji społecznych rodziców, co widać wyraźnie w społeczeństwach, gdzie wyodrębniają się dwie klasy – ludzi bogatych i biednych (Tarkowska, 2002). Obserwuje się mianowicie, że dziedziczenie biedy wynika z braku umiejętności kształtowania aspiracji edukacyjnych, jak również z braku możliwości zaspokajania potrzeb kulturowych dzieci, mimo że ogólnie panuje tendencja do zmiany postaw w zakresie wykształcenia dzieci: nawet słabiej wykształceni Polacy pragną dla swoich dzieci wyższego wykształcenia w celu polepszenia ich jakości życia (www.stat.gov.pl; dostęp: 11.11.2012). Rodzice wykazujący wysokie dochody, co nierzadko idzie w parze również z wykształceniem, zwracają uwagę na wszechstronny rozwój swoich dzieci. Liczne badania potwierdzają pozytywny związek dobrej sytuacji materialnej i podejmowania zachowań prozdrowotnych, a unikania ryzykownych dla zdrowia (Fukuda, Nakamura, Takano, 2005). Dzieci ze środowisk marginalizowanych z góry są skazane na niepowodzenie w systemie szkolnym z powodu niskiego

kapitału zarówno społecznego, jak i kulturowego (Szlendak, 2011), a także ze względu na tendencję do promowania i eksponowania zdolności dzieci lepiej sytuowanych ekonomicznie. Style wychowawcze, które przyjmują rodzice nieposiadający wykształcenia, są zdecydowanie częściej oparte na zasadzie posłuszeństwa, zależności, bezwzględnej wdzięczności wobec rodziców. Rodzice posiadający wykształcenie wyższe częściej z kolei preferują style wychowawcze liberalne i pozostawiają przestrzeń dla rozwoju samostereowności dziecka, które pod wpływem akceptacji rodzica uzyskuje poczucie własnej wartości i niezależności, jak również samodecyzyjności i odpowiedzialności za swoje czyny (Carlson, Grossbart, 1988). Dla stylów rozwiązywania konfliktów ważne są doświadczenia rodziców i poziom wrażliwości, w przypadku dziecka natomiast ważna jest jego osobowość, typ temperamentu, w tym układu nerwowego, które regulują przebieg cierpienia egzystencjalnego w okresie dorastania.

Rodzice bez względu na wykształcenie (Kidwell, Hardesty, 2008) traktują jedzenie jako zupełnie odrębną kategorię, nie łącząc jej z żywym przepływem emocji. Jedzenie jest traktowane jako pewna oczywistość polegająca na dostarczaniu pożywienia do organizmu, a nie jako element współkształtujący tożsamość młodego człowieka. Osobowość podstawowa to część powiązanych z sobą elementów osobowości występujących u przedstawicieli danej kultury i zharmonizowanych z jej instytucjami. Jest ona podłożem postaw uczuciowych i systemów wartości wspólnych dla członków danej zbiorowości. Stanowi rodzaj kanwy, na której tworzą się zindywidualizowane formy osobowości (Szacka, 2003). Z osobowością nieodłącznie łączy się pojęcie tożsamości, która definiuje osobowość na poziomie czasu i przestrzeni. Na jej podstawie człowiek wyodrębnia siebie jako jednostkę różną od innych członków zbiorowości. Kształtuje również świadomość samego siebie na podstawie informacji otrzymywanych na swój temat od znaczących innych.

Żywienie jako nieustający element interakcji między rodzicem a dzieckiem jest procesem, w którym dziecko również nabywa rozumienie wzorów zachowań, a w szczególności norm żywieniowych, zasad współżycia, budowania więzi, wymiany społecznej i gratyfikacji zachowań (Eisenberg, Olson, 2004).

Normy te mogą być zewnętrzną manifestacją internalizowanych norm psychologicznych i społecznych w ogóle (Mochis, 1985).

O tym fakcie zazwyczaj nie wiedzą rodzice, których dzieci przez nadmierne jedzenie albo jego odmowę materializują naruszenie granic w systemie rodzinnym i systemie wewnętrznym jednostki w obrębie ja idealnego i ja realnego. Brak umiejętności, jak również możliwości do werbalizacji cierpienia, może wyrazić się okrężnym językiem zaburzeń w odżywianiu (Videon, 2003).

Dziecko jako trwałe ogniwo systemu rodzinnego przez swoje zachowanie odzwierciedla i obrazuje mniej lub bardziej świadomie w zależności od etapu rozwoju, że dzieje się coś niepokojącego w którymś ogniwie. Nie ma jednoznacznego zestawu problemów, na które w rodzinie dziecko może odpowiedzieć zaburzeniami w odżywianiu. Bywa tak, że rodzice skrywają myśl o rozwodzie nie tylko przed dziećmi, ale przed samymi sobą. Są w konfliktowych relacjach, cierpią na uzależnienie, nie utrzymują z sobą stosunków seksualnych, a dziecko materializuje metafizykę stanu zagrożenia w ich diadzie, używając dysfunkcyjnych zachowań lub choroby, w ten sposób naiwnie wierzy w swojej dobroci i chęci zmiany, że przerzucenie egoistycznej uwagi rodziców na chorobę dziecka zmieni ich stosunek, również wobec siebie. Wybór tego rodzaju manifestacji może świadczyć o nadmiarze kontroli przez rodziców, czasami o nadmiarze ambicji któregoś z rodziców albo o wykluczających się wzajemnie oczekiwaniach obojga rodziców wobec dziecka. Choroba staje się wstępem do formułowania wspólnego problemu, a jeśli problem jest wspólny, to dziecko dostrzega całą rodzinę, czyli zachodzi projekcja naiwnego obrazu całości (Grzesiuk, 2002). Spotkania anorektyczek i ich rodzin z terapeutami przypominają rodzaj spektaklu, gdzie leczona anorektyczka schodzi do poziomu ważonej i mierzonej, jakby nowo narodzonej, pierwotnie socjalizowanej istoty – co w znaczeniu psychologicznym daje wyraz jej głębokiej regresji; regresji na pewnym etapie rozwoju, który uległ zahamowaniu, ponieważ atmosfera w domu, panujące w nim relacje interpersonalne nie sprzyjają rozwojowi. Rodzice wracają do początku, przypominają sobie, jak to było, kiedy chcieli mieć dziecko, kiedy ono się urodziło. To często buduje miłą atmosferę wspomnień z okresu, kiedy między rodzicami było jeszcze dobrze, a dziecku poświęcano pełną uwagę, co najpierw staje się terapeutycznym surogatem bezpieczeństwa, a w konsekwencji chęci dążenia do zmiany może nawet doprowadzić do bezpieczeństwa realnego. W tym miejscu należy dodać, że geneza anoreksji jest znacznie bardziej rozbudowana aniżeli tylko do poziomu domu rodzinnego, źródłem zaburzeń mogą być również relacje w grupie rówieśniczej czy sama kultura, w której aktualnie żyje nastolatek. Żadnego z tych czynników nie można pominąć ani przeceniać istoty jego wpływu. W psychoterapii tej choroby psychicznej powinno się budować kompleksowy obraz i szukać znaczenia różnych kontekstów w procesie degradacji jednostki. Trudności w wychodzeniu z anoreksji, a czasami przedłużanie jej z premedytacją, są wynikiem delektowania się faktem bycia rodziców razem, wspólnego terapeutycznego negocjowania, dzięki czemu przynajmniej na chwilę cierpiące dziecko używa poczucie wspólnoty, wspólnej dynamiki w przywoływanych normach i wartościach rodzinnych. W przypadku wielu rodzin powrót do równowagi, czyli też powrót do jedzenia, jest **rezultatem rekonstruowania zaburzonego systemu rodzinnego**, co może oznaczać rozwiązanie problemu między rodzi-

cami. Proces terapeutyczny pomaga ten fakt zweryfikować, ponieważ powrót do zdrowia jest wyrazem tego, że rodzice rozumieją źródła swoich problemów i ich związek z chorobą dziecka. Celem terapii jest w aspekcie fizycznym powrót do prawidłowej masy ciała, a w aspekcie psychicznym i społecznym – powrót do relacji interpersonalnych opartych na bezpieczeństwie, wzajemnym zaufaniu, bliskości i otwartości (Józefik, 2005). Zdrowy człowiek, co znaczy również najedzony na tyle, na ile potrzebuje, jest zawsze wyrazem równowagi psychospołecznej i fizycznej, która odzwierciedla charakter kontekstu społecznego, w którym zaistniały określone okoliczności. Celem realnym terapii chorych na anoreksję może być rozumienie tego, co się dzieje, w relacjach w ogóle, rezultat w takim ujęciu jest połowiczny i nie prowadzi do całkowitego wyzdrowienia, ale daje względne poczucie bezpieczeństwa, bez którego nie można chcieć instynktownie dbać o swój organizm.

Bibliografia

- Babicz-Zielińska E., Zabrocki R. (2007), *Postawy konsumentów wobec prozdrowotnej wartości żywności*, „Żywność, Nauka, Technologia, Jakość”, 6(65), s. 45–49.
- Bank Danych Regionalnych, *Szkolnictwo wyższe. Studenci i absolwenci 2008*, <http://www.stat.gov.pl> (dostęp: 11.11.2012).
- Batyk I. (2012), *Zwyczajne żywieniowe wśród młodzieży*, „Journal of Health Sciences”, 5(2), s. 7–13.
- Berger P.L., Luckmann T. (1983), *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa, PIW.
- Birch L. (2006), *Child feeding practices*, „Etiology of Obesity”, 14(3), s. 343–344.
- Block L., Grier S. (2011), *From nutrients to nurturance: A conceptual introduction to food well-being*, „Journal of Public Policy & Marketing”, 30(1), s. 5–13.
- Bourdieu P. (1987), *Reprodukcja*, Warszawa, PWN.
- Brown R., Ogden J. (2004), *Children's eating attitudes and behaviour: A study of the modeling and theories of parental influence*, „Health Education Research”, 19(3), s. 261–271.
- Bruhn J. (2011), *Efekt grupy. Spójność społeczna i jej konsekwencje dla zdrowia*, Warszawa, Wydawnictwo SWPS.
- Burszta W. (1998), *Antropologia kultury*, Poznań, PWN.
- Carlson L., Grossbart S. (1988), *Parental style and consumer socialization of children*, „Journal of Consumer Research”, 15(7), s. 77–94.
- Cheong Y., Kilhan K. (2010), *Advertising appeals in China and US*, „Asian Journal of Communication”, 20(1), s. 1–16.
- Derczyński W., Jasińska-Kania A., Szacki J. (red.) (1975), *Elementy teorii socjologicznej*, Warszawa, PWN.
- Dyczewski L. (2012), *Kultura w całościowym planie rozwoju*, Warszawa, Instytut Wydawniczy Pax.
- Eisenberg M., Olson E. (2004), *Correlations between family meals and psychosocial well-being among adolescent*, „Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine”, 58, s. 792–796.

- Fisher J., Birch L. (1995), *Fat preferences and fat consumption of 3-year old to 5-year old children are related to parental adiposity*, „Journal of The American Dietetic Association”, 95(7), s. 759–764.
- Fromm E. (2000), *O sztuce istnienia*, Warszawa–Wrocław, PWN.
- Fukuda Y., Nakamura K., Takano T. (2005), *Accumulation of health risk behaviour patterns thought adolescence: Results from a prospective cohort study in Norway*, „European Journal of Public Health”, 16(1), s. 41–47.
- Gertig H., Przysławski J. (2006), *Bromatologia: zarys nauki o żywności i żywieniu*, Warszawa, Wydawnictwo PZWL.
- Godlewski G., Kolankiewicz L. (2000), *Antropologia kultury*, Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Poznańskiego.
- Gottwald T. (2009), *Jedzenie: rytuały i magia*, Warszawa, Wydawnictwo Literackie Muza.
- Grier S., Shiriki K. (2008), *The context for choice: Health implication of targeted food and beverage marketing to African Americans*, „American Journal of Public Health”, 98(9), s. 1616–1635.
- Grzesiuk L. (2002), *Psychoterapia*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hall E. (2001), *Poza kulturą*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hałas E., Konecki T. (red.) (2005), *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hughes S., Power T. (2005), *Revisiting a neglected construct: Parenting styles in a child-feeding context*, „Appetite”, 44, s. 83–92.
- Józefik B. (2005), *Family therapy in Poland. Context*, „The Magazine for Family Therapy and Systemic Practice in the UK”, 82, s. 15–17.
- Kaleta K. (2011), *Struktura rodziny a społeczne funkcjonowanie rodziny*, Kielce, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistycznego.
- Kidwell B., Hardesty D. (2008), *Emotional calibration effect of consumer choice*, „Journal of Consumer Research”, 35(4), s. 611–621.
- Koło Naukowe Żywności i Żywienia SGGW w Warszawie (2011), *Wnioski i rekomendacje na temat badań w szkołach warszawskich 2011*, www.sggw.pl (dostęp: 10.03.2013).
- Kuczyński J. (1991), *Młodzieżowe kultury świata jedność i różnorodność*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Maffesoli M. (2008), *Czas plemion*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mead G. (1975), *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, Warszawa, PWN.
- Mead M. (1987), *Kultura i tożsamość*, Warszawa, PWN.
- Mochis G. (1985), *The role of family communication in consumer socialization of children and adolescent*, „Journal of Consumer Research”, 11(3), s. 898–913.
- Moens E., Braet C., Soetens B. (2007), *Observation of family functioning at mealtime: A comparison between families of children with and without overweight*, „Journal of Pediatric Psychology”, 32(4), s. 52–63.
- Moore E. (2012), *Tackling the childhood obesity epidemic: An opportunity for transformative consumer research*, „Journal of Public Health”, 15(5), s. 385–399.
- Nelson M. (2011), *The school food trust: Transforming school lunches in England*, „Nutritional Bulletin”, 36, s. 381–389.
- Ochs E. (1996), *Family narrative as political activity*, „Discourse and Society”, 3(3), s. 301–304.
- Ossowski S. (2000), *Z zagadnień psychologii społecznej*, wyd. 2, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Ostolski A. (2011), *Utopia i nowoczesność. Porównawcza analiza cywilizacji*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza.
- Owen J., Metcalfe A. (2010), *If they don't eat it, it is not a proper meal: Images of risk and choice in father's accounts of family food practices*, „Health Society”, 12(4), s. 132–133.
- Parsons T. (2009), *System społeczny*, Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Patrick H. (2005), *The benefits of authoritative feeding style: Caregiver feeding styles and children's food consumption pattern*, „Appetite”, 44(2), s. 243–249.
- Piotrowski A. (1998), *Ład interakcji*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Punch S. (2010), *Children's food practices in families and institutions*, „Children's Geographies”, 3(8), s. 227–232.
- Rhee K., Lumeng H. (2006), *Parenting styles and overweight status in first grade*, „Pediatrics”, 117(6), s. 2047–2054.
- Schafft K. (2009), *Food deserts and overweight school children, evidence from Pennsylvania*, „Rural Sociology”, 2, s. 153–177.
- Sikorska M. (2009), *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko, o nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Sterponi L. (2003), *Account episodes in family discourse. The making of mortality in every day interaction*, „Discourse Studies”, 5(1), s. 79–100.
- Suchsmita M. (2012), *Socialization and gender bias at the household level among school attending girls in a tribal community at the Kalahandi district of Eastern India*, „Anthropological Notebooks”, 18(2), s. 45–54.
- Szacka B. (2003), *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Szlendak T. (2011), *Socjologia rodziny*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka P. (2003), *Socjologia*, Kraków, Znak.
- Sztompka P., Bogunia-Borowska M. (red.) (2008), *Socjologia codzienności*, Kraków, Znak.
- Sztumski J. (red.) (2012), *Pokolenie wygranych. Trzecia część badań nad sytuacją dzieci i młodzieży w procesie transformacji*, Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- Tarkowska E. (red.) (2002), *Lata tłuste, lata chude*, Warszawa, Instytut Spraw Publicznych.
- Tillmann K. (2005), *Teorie socjalizacji. Społeczność, sytuacja, upodmiotowienie*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tomasello M. (2002), *Kulturowe źródła ludzkiego poznania*, Warszawa, PIW.
- Turner J.H. (1998), *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań, Zysk i S-ka.
- Turner J.H. (2005), *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Turner J.H. (2009), *Socjologia emocji*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Turowski J. (1993), *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin, Wydawnictwo KUL.
- Uramowska-Żyto B. (1995), *Zachowania żywieniowe i edukacja żywieniowa z perspektywy socjologicznej*, „Promocja Zdrowia. Nauki Społeczne i Medycyna”, 5–6, s. 53–64.
- Videon T. (2003), *Influences on adolescent eating patterns: The importance of family meals*, „Journal of Adolescent Health”, 32(5), s. 365–373.
- Zadworna-Cieślak M., Ogińska-Bulik N. (2011), *Zachowania zdrowotne młodzieży – uwarunkowania podmiotowe i rodzinne*, Warszawa, Wydawnictwo Difin.

Strony internetowe

www.aktywniepozdrawie.pl (dostęp: 10.03.2013)